

Богдан Патриляк
кандидат історичних наук,
перший заступник –
заступник генерального директора з наукової роботи,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Антон Богдалов
завідувач відділу «Історія незалежної України»,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Олександр Лук'янов
старший науковий співробітник,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Bohdan Patryliak
Candidate of Historical Sciences (PhD),
First Deputy Director General of Studies,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

Anton Bohdalov
Head of the Department «History of Independent Ukraine»,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Lukianov
Senior Research Fellow,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ЕКСПЕДИЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ЗВІЛЬНЕНОЮ ВІД РОСІЙСЬКИХ АГРЕСОРІВ ПРАВОБЕРЕЖНОЮ
КИЇВЩИНОЮ У КВІТНІ–ТРАВНІ 2022 р.**

**EXPEDITION OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF
UKRAINE IN APRIL–MAY 2022 TO THE RIGHT-BANK KYIV REGION
LIBERATED FROM THE RUSSIAN AGGRESSORS**

Анотація

У матеріалі йдеться про перебіг експедиції
Національного музею історії України до звільнених від російських окупантів

населених пунктів Правобережної Київщини у квітні–травні 2022 р. Під час експедиції було зібрано матеріали, що засвідчують злочини російських окупантів та ілюструють героїчну оборону Києва. За результатами експедиції в музеї створено виставку «Навала. Київський постріл».

Ключові слова:

експедиція НМІУ, російсько-українська війна, Правобережна Київщина, Ірпінь, Буча, Бородянка, Димер.

Abstract

The article is about the expedition of the National Museum of the History of Ukraine to the towns and villages of the Right-bank Kyiv region liberated from the russian occupiers in April–May 2022. The expedition collected materials about the crimes of the russian occupiers and the heroic defense of Kyiv. The exhibition «Invasion. Kyiv shot» was created from the materials of the expedition.

Keywords:

expedition NMHU, Russo-Ukrainian War, Right-bank Kyiv region, Irpin, Bucha, Borodianka, Dyer.

Комплектування фондової колекції – одне з основних завдань музею. Історико-побутові, етнографічні та археологічні експедиції завжди були важливим джерелом поповнення фондів Національного музею історії України (далі НМІУ) впродовж понад сторічної історії закладу. Їх організовували як у мирний, так і в непростий воєнний часи. Адже саме події воєнних лихоліть зазвичай становлять чи не найбільший інтерес. Тому для майбутнього «предметного літописання» музею значущість збору матеріалів під час війни годі переоцінити.

Перший директор Київського художньо-промислового і наукового музею (попередника НМІУ) Микола Біляшівський у 1916–1918 рр., під час Першої світової війни, перебуваючи у прифронтовій

смузі, комплектував для музейної колекції матеріали з Бессарабії, Галичини та Карпат¹. Завідувач історичного й етнографічного відділу музею Данило Щербаківський, потрапивши до лав російської імперської армії, понад три роки фотографував пам'ятки Галичини, Буковини та Бессарабії, за власні кошти купував твори мистецтва для музею².

Під час Другої світової війни науковці Державного історичного музею наприкінці січня 1944 р. організували експедицію для комплектування експонатів, які безпосередньо стосувалися війни. Улітку 1944 р. заклад влаштував дві комплексні експедиції до I-го Українського фронту. Зібрані предмети стали основою для створення перших воєнних експозицій музею³.

¹ Попельницька О. О. М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею історії України // Український історичний журнал. – № 2. – Київ, 2008. – С. 114.

² Щербаківський В. М., Щербаківський Д. М. Українське мистецтво: у 2-х томах із додатками / Передм. І. О. Ходак; предм.-геогр. показч. В. М. Слободяна; упорядн. О. О. Савчук. – Харків, 2015. – С. 14–15.

³ Савчук М. І., Сорокіна С. А., Завальна О. М., Радієвська Т. М. Фондова робота Державного історичного музею в м. Києві (1943–1950) // Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць. – Число 6. – Київ, 2020. – С. 254 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/408/369> (дата звернення: 06.07.2023).

У 2013–2014 рр., у дні доленосних подій на Майдані Незалежності, співробітники музею з відділу історії України 1990-х рр. – початку 21 ст. (попередника сучасного відділу історії незалежної України) займалися комплектуванням предметів музейного значення безпосередньо на вулицях революційного Києва. Було зібрано близько 300 предметів, що ілюструють події Революції гідності. 2015 р. за результатами збиральницької роботи відділу було доповнено постійно діючу експозицію музею, а в листопаді 2018 р. відкрилася виставка «Революція гідності: шлях боротьби»⁴. Окремі предмети було задіяно в міжнародному виставковому проєкті «Цивілізації України. Від трипільської культури, скіфського золота до Майдану», що презентував віхи української історії у Вільнюсі⁵.

Нашим завданням є розповідь про перебіг експедиції Національного музею історії України звільненою від російських агресорів Правобережною Київщиною у квітні–травні 2022 р. та її експозиційні результати.

Від першого дня повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. колектив НМІУ здійснював евакуацію та захист музейних предметів, що експонувалися і зберігалися в центральному приміщенні музею та його філії «Скарбниці НМІУ». Найціннішу частину колекції евакуювали, решту предметів перемістили до фондосховищ. Відбулося дві хвили евакуації – 4 та 12 березня.

Найцінніші експонати демонтували 24 лютого, коли до закладу вдалося прибути якнайбільшій частині співробітників. Згодом було розібрано всі виставки та постійно діючу експозицію. Роботи з повного демонтажу експозиції тривали до кінця березня 2022 р.

Варто зауважити, що перші предмети музейного значення, які стосувалися повномасштабного російського вторгнення, «прилетіли» до музею самі. Це кулі, що потрапили в експозиційні зали музею на виставки «Десятинна церква: архітектурно-мистецький образ» (зала № 8, 1 поверх) та «Хотинська битва та доля Центрально-Східної Європи» (зала № 22, 3 поверх). Їх виявили під час демонтажу музейних предметів 8 та 29 березня 2022 р. (Рис. 1, 2) Нині важко встановити достеменні причини появи цих куль у виставкових залах. Можна припустити, що вони залетіли до музею внаслідок перестрілки в перші дні повномасштабного вторгнення. Вона відбувалася неподалік, спричинена виявленням ворожої ДРГ, які тоді намагалися дестабілізувати ситуацію в місті. Цілком можливо, що ці кулі були результатом т. зв. дружнього вогню.

Пізніше кулі стали експонатами виставки зброї та військового спорядження в НМІУ «През шаблі маєм права», що відкрилася до Дня українського добровольця 14 березня 2023 р.⁸

2 квітня 2022 р. Міністерство оборони України повідомило про цілковите звільнення Київської області від росій-

⁴ Виставку «Революція гідності: шлях боротьби» можна оглянути з 21 листопада [Електронний ресурс]: НМІУ. – Режим доступу: <https://nmiu.org/anonsy-museum/1009-vystavku-revoliutsiia-hidnosti-shliakh-borotby-mozhna-ohlianuty-z-21-lystopada> (дата звернення: 06.07.2023).

⁵ *Civillizations of Ukraine. From Trypillian Culture, Skythian Gold to Maidan. Exhibition catalogue.* – Vilnius, 2020. – P. 114, 115.

⁶ НМІУ. – Фонди. – Зброя та військове спорядження. – Інв. № 3-1998.

⁷ НМІУ. – Фонди. – Зброя та військове спорядження. – Інв. № 3-1999.

⁸ Черкасець О. През шаблі маєм права! У Києві відкрили виставку історії Української зброї // Україна молода – Вип. 27. – 05.07.2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/196/173892> (дата звернення: 06.07.2023).

ських окупантів⁹. Тоді співробітники, які займались убезпеченням музейних цінностей, вирішили провести експедицію для збору матеріалів музейного значення в щойно звільнених містах і селах Київщини. Спочатку відбулася невдала спроба отримати спеціальні перепустки на щойно деокуповані території за допомогою депутатів Бучанської міської ради. 6 квітня музейним співробітникам повідомили, що потрапити до Бучі можна й без перепусток.

У першій поїздці 7 квітня взяли участь керівник відділу історії незалежної України Антон Богдалов, старший науковий співробітник цього відділу Олександр Лук'янов, головний інженер закладу Григорій Бугаєць та заступник генерального директора з наукової роботи Богдан Патриляк. Григорію Бугайцю, волонтеру тероборони Броварів, вдалося роздобути невелику вантажівку «Форд Транзит» для перевезення габаритних предметів. Другим

експедиційним автомобілем був «Део Ланос». Цього дня музейники планували відвідати Ірпінь, Бучу та Гостомель. Зокрема, особливий інтерес становив Гостомельський аеропорт із рештками літака «Мрія».

Попри те, що перелічені міста розташовані поруч із Києвом, виявилось, що дістатися туди непросто. Прямі дороги до Ірпеня та Гостомеля було перекрито, мости через р. Ірпінь, зокрема й на Житомирській трасі, – зруйновано, тому довелося робити великий гак через Білогородку, що перетворилось у тригодинний рух суцільними автомобільними заторами. Шляхи були запружені військовою технікою та приватним транспортом мешканців звільнених від окупації населених пунктів, які поверталися з евакуації. Перші помітні сліди боїв траплялися вже в с. Гореничах, що на південь від Житомирської траси. У с. Стоянці (північніше Житомирської траси) руйнування мали суттєвіший

Рис. 1. Куля, знайдена в залі № 8⁶
(Фото авторів)

Рис. 2. Куля, знайдена в залі № 22⁷
(Фото авторів)

⁹ Міноборони: Ірпінь, Буча, Гостомель та вся Київська область – звільнені від загарбника. Однак громадянам повертатися ще зарано // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/minoboroni-irpin-bucha-gostomel-ta-vsya-kiyivska-oblast-zvilneni-vid-zagarbnika-odnak-gromadyanam-povertatisya-shche-zarano> (дата звернення: 06.07.2023).

Рис. 3. Понівечений автомобіль у Ірпені (Фото авторів)

вигляд. На в'їзді до м. Ірпеня асфальт було посічено осколками від мін і снарядів, все частіше траплялися виведені з ладу автомобілі, як-от «БМВ» із написом «ДІТИ» біля магазину по вул. О. Кошового, 33. (Рис. 3)

Цю автівку 6 березня 2022 р. розстріляли російські окупанти зі 173-го окремого розвідувального батальйону 137-го гвардійського парашутно-десантного полку. Тоді в результаті обстрілу шести автомобілів загинуло п'ять осіб¹⁰.

Перша спалена російська бойова машина десанту (БМД-4) трапилася в Ірпені на вул. Незалежності між одноповерховими приватними будинками й лісом.

Пізніше з'ясувалося, що до знищення цієї машини був причетний колишній народний депутат України Володимир

Рис. 4. Знищена російська БМД-4 (Фото авторів)

Рис. 5. О. Лук'янов та А. Богдалов (Фото авторів)

¹⁰ Романенко В. Російського командира судитимуть за розстріл колони в Ірпені [Електронний ресурс]: Українська правда. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/11/7397386/> (дата звернення: 06.07.2023).

Парасюк¹¹. Під час обстеження залишків БДМ-4 було виявлено обгорілі решки одягу та взуття російських десантників, інструменти й фрагменти озброєння та спорядження. (Рис. 4, 5)

Маршрут експедиції пролягав вул. Соборною в напрямку Бучі. Було оглянуто зруйнований агресорами Центральний будинок культури Ірпеня (вул. Соборна, 183), зведений 1954 р.¹² У дворі біля будівлі траплялися нерозірвані міни, що застрягли у асфальті. Напроти будинку культури стояв пошкоджений український танк. Танкістові, який ним опікувався, було надано допомогу з вивантаження акумуляторів. Ліворуч по вулиці біля паркану одного із приватних будинків, неподалік від зруйнованого меблевого магазину, було виявлено жіночу сумочку рожевого кольору з речами першої необхідності (ліки тощо). Очевидно, що її підготували для евакуації, але через якісь обставини покинули. (Рис 6)

Вже за залізничним переїздом, ліворуч від дороги й неподалік від блокпоста лежало потемніле людське тіло без голови; праворуч стриміли руїни великого торговельного центру «Жираф».

Зауважимо, що військові й тероборонці на всіх блокпостах позитивно реагували на музейні посвідчення та пропускали далі без проблем. А блокпостів дорогою було чимало. Це різьчило контрастувало з поведінкою деяких поліцейських, із якими доводилося спілкуватися.

Наступна зупинка була за мостом через р. Бучу перед вул. Суворова. Тут, на в'їзді до м. Бучі, було обстежено роз-

Рис. 6. Покинута тривожна валізка на вул. Соборній (Фото авторів)

громлену російську БМД. Відібрали як майбутні музейні предмети обгорілий російський кевларовий шолом, тактичні окуляри, оптичні пристрої та частини БМД за № 30, зокрема фрагмент гусениці.

Наступною зупинкою була вул. Вокзальна у Бучі в районі приватного сектора – місце знищення колони російської бронетехніки. Рештки російських бронемашин охороняли військові, які дозволили оглянути місце з дотриманням усіх заходів безпеки (техніку не встигли розмінувати¹³). Розгромили во-

¹¹ Екснардеп Парасюк – воїн ЗСУ, про бій під Стоянкою: «Сліду від екіпажу навіть нема, тільки якась нога» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=kZt9wHGTGN4> (дата звернення: 06.07.2023).

¹² Центральний будинок культури міста Ірпінь. 1954 [Електронний ресурс]: Міністерство культури та інформаційної політики України. – Режим доступу: <https://restore.mkp.gov.ua/objects/czentralnyj-budynok-kultury-mista-irpin> (дата звернення: 06.07.2023).

¹³ Корпусенко В. Зрівняли із землею: як нині виглядає головна вулиця Бучі після масштабних боїв // Вечірній Київ. – 06.04.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/64465/> (дата звернення: 06.07.2023).

Рис. 8. Учасники експедиції біля нерозірваного снаряда від системи «Смерч» у м. Гостомелі по вул. Остромирській. Зліва направо – А. Богдалов, О. Лук'янов, Г. Бугаєць, Б. Патриляк

Рис. 7. Знищена аптека в м. Бучі (Фото авторів)

рожу колону артилеристи 43-ї окремої артилерійської бригади імені гетьмана Тараса Трясила 27 лютого 2022 р.¹⁴ Окремі будівлі по вул. Вокзальній було повністю зруйновано прямими влучаннями, інші залишилися майже неушкодженими. Здивувала велика кількість чобіт російських окупантів, розкиданих вулицею. Місцеві мешканці подарували музею сухпайки російської армії. У вересні 2022 р. А. Богдалов презентував один із них у Дрездені заступниці директора з науки, завідувачці відділу музейної справи Військово-історичного музею – Кристіяні Янеке. Цей сухпай став частиною колекції означеного музею.

Далі на вул. Вокзальній було обстежено пошкоджений агресорами меморіал т. зв. воїнів-інтернаціоналістів та знищену аптеку (вул. Вокзальна, 101). Тут музейники вилучили прострелені

дорожні знаки, декілька деформованих вогнем літер від аптечної вивіски, великий папірець із рукописною молитвою, який, імовірно, був у одній із осель пошкодженої багатопверхівки та опинився на вулиці в результаті вибуху. **(Рис. 7)**

Шлях експедиції пролягав вул. Вокзальною до Гостомеля. Вул. Остромирську, що вела до аеропорту, встеляло опале листя, тому рухатися доводилось обережно, зважаючи на нерозірвані боєприпаси. Один із таких (снаряд від реактивної систем залпового вогню «Смерч») трапився дорогою. **(Рис. 8)**

На жаль, до аеропорту потрапити не вдалося, військові, які його охороняли, були категоричними. Тому поїздка до Гостомеля виявилася марною. На зворотному шляху транспорт музейної експедиції ретельно перевірили на військовому блокпості. Військові позитив-

¹⁴ М. Буча. Лівідована колона російських окупантів. Техніка із літерою V – добре горить! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=llGxQuC9vDI> (дата звернення: 06.07.2023); Кириленко О., Ларін Д. Треба було бачити, як «Піони» вагою 47 тонн своїм ходом рухались по проспекту Перемоги – комбриг 43 бригади Олег Шевчук // Українська правда. – 22.02.2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/02/22/7390363/> (дата звернення: 06.07.2023); Кізілова С. Буча після важких боїв: спалені ворожі колони, пошкоджені хати. Є втрати // Українська правда. – 28.02.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/28/7326868/> (дата звернення: 06.07.2023).

но відреагували на музейні посвідчення і, попри оголошення комендантської години, пропустили до Бучі. Зворотна дорога до музею знову тривала декілька годин.

Уже після повернення до установи учасники експедиції звернули увагу на публікацію в соціальних мережах українського телевізійного ведучого Миколи Карп'яка. Представники мас-медіа відвідали звільнені території ще до зняття загальної заборони на в'їзд. Журналіст оприлюднив фото з пошкодженим прапором м. Бучі, який він знайшов у парку біля потрощеної адміністративної будівлі. Зв'язавшись із Миколою, музейники з'ясували, що прапор журналіст планує передати до місцевого краєзнавчого музею. Ведучий запросив розповісти про результати експедиції музею у випуску загальнонаціональних новин, які вийшли у ефір 20 квітня 2022 р.¹⁵

23 квітня відбулася експедиція до Козаровичів, Димера та Катюжанки – населених пунктів на північ від Києва. Напередодні поїздки музейники попередньо домовилися про зустріч із очільником відділу економіки, інвестицій та зв'язків із громадськістю Димерської громади Андрієм Дзюбою. До експедиції НМІУ у складі Б. Патриляка, А. Богдалова та О. Лук'янова долучилися волонтери Дмитро Хорошун і Олег Грабовський на мікроавтобусі «Рено Мастер».

Дорогу на Демидів за Лютетжем перекрили через затоплення (дамбу на р. Ірпінь підірвали). Шлях пролягав напівзруйнованою дамбою в с. Козаровичах. Тут сліди боїв були доволі помітними. На одній із вуличок села лежав фрагмент ракети «Точка-У». (Рис. 9)

Як би не хотілося його музеєфікувати, годі було й зрушити цю річ із місця без допомоги технічних засобів. Підриг дамба в Козаровичах та вихід р. Ірпінь із берегів із затопленням Демидова спинили просування російських агресорів на цьому напрямку. Завдяки радянській інженерії означена річка впадає до Київського водосховища, здавалося б, наперекір законам фізики. Рівень води в Київському водосховищі вищий, ніж у р. Ірпінь (вода з неї потрапляє на вищий рівень водосховища за допомогою насосів). Підриг дамби спричинив затоплення значних територій водами водосховища й уповільнив російський наступ на столицю. Вище за течією р. Ірпінь агресорів спинили в с. Мощуні¹⁶.

У Димері в приміщенні селищної ради завдяки Андрієві Дзюбі учасники експедиції зустрілись із селищним го-

Рис. 9. Учасники експедиції НМІУ біля решток ракети в с. Козаровичах (Фото авторів)

¹⁵ Експонати війни – музейні артефакти вже збирають по Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=TK5ydX_VJo&t=243s (дата звернення: 06.07.2023).

¹⁶ Руденко Є., Сарахман Е. Краще потоп у хаті, ніж москаль. Як підриг дамби і затоплення села Демидів зірвали наступ росіян на Київ // Українська правда. – 10.04.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/10/7345180/> (дата звернення: 06.07.2023).

ловою Володимиром Підкурғанним. Він передав музею речі російських агресорів, зокрема відомі методички – матеріали, що інструктували окупантів, як спілкуватися з місцевим населенням.

З огляду на текст документів, їх підготовка відбувалася не без участі місцевих колаборантів. Із одного боку, методички транслюють традиційні кремлівські наративи, з іншого – враховують події початку повномасштабної агресії (правопис оригіналу збережено): «п. 4. Звучит: “Почему вы с оружием?” “Мы боимся”; Необходимо: “Не бойтесь, мы временно замещаем полицию, которая сбежала. На улицах мародеры и преступники, которых выпустил Зеленский выдал им оружие (Только в Киеве роздано кому попало 25 000 автоматов)”; Пояснения: “Не упоминаем слово “война”. На вопрос о войне не отвечаем. Отвечаем на вопрос на который у нас есть ответ – о том, что администрация и полиция сбежала.”; Примечания: “Главная задача посеять у людей мысль о том, что власть в Украине слабая и их бросила без продуктов, пенсий и зарплат.”» (Рис. 10); «п. 6 Звучит: “Вы украинцы или русские?”; Необходимо: “Мы и украинские и русские, но главное, что мы православные и делить нам нечего”; Пояснения: “При вступлении в споры, приводим пример гейпарадов, раскол православия, продажу земли иностранцам, биологической лаборатории”; Примечания: “Да! Мы русские – во избежание конфликтов не уместно. 9 лет пропаганды приравнивали образ русского к образу захватчика. Образ православного – чистый”». (Рис. 11) На почерк колаборантів

вказує і не властиве росіянам «в Україні». Прийнятні відповіді на запитання місцевого населення, розтиражовані в методичках для російських військових, ті справді використовували під час спілкування з населенням захоплених територій. Люди, які пережили окупацію, розповідали, як російські солдати однаковими фразами, майже слово в слово, відповідали на запитання про мету свого перебування в Україні.

Варто зауважити, що після емоційної публікації Антона Богдалова на своїй сторінці у фейсбуці цих методичок волонтерка Меланія Подоляк опублікувала світлини означених документів у супроводі викривленої інформації (замість Димера фігурувала Димерка тощо), не зробивши жодного посилання на автора публікації та не зазначивши, що це матеріали Національного музею історії України. Так ворожі методички, зібрані під час експедиції НМІУ, розійшлися інтернетом без посилання на першоджерело¹⁷.

У селищній раді Димера представникам музею запропонували обстежити розгромлений українською артилерією штаб російських окупантів, що базувався у приміщенні підприємства з виробництва металопластикових вікон «Вікналенд». Дорогою до штабу було обстежено позиції російських артилеристів. Вони розташовувалися в лісопосадках серед сільськогосподарських угідь. Знайдені артефакти, зокрема й величезна кількість використаних гільз, свідчили, що тут стояли гаубиці Д-30 калібру 122 мм. У бліндажах із-поміж іншого виявили значну кількість награ-

¹⁷ Кушнерик Т. На Київщині знайдена методичка окупантів: ворогам радили називатися «православними» // Главком. – 26.05.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-05-27/myi-navedem-poryadok-v-set-popala-metodichka-okkupantov-po-obscheniyu-s-mirnyimi-ukraintsami/270155> (дата звернення: 06.07.2023); Ми наведемо лад: до мережі потрапила методичка окупантів зі спілкуванням з мирними українцями // Апостроф. – 27.05.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-05-27/myi-navedem-poryadok-v-set-popala-metodichka-okkupantov-po-obscheniyu-s-mirnyimi-ukraintsami/270155> (дата звернення: 06.07.2023).

	Звучит	Необходимо	Пояснения	Примечания
1	«Пристрелили» «ликвидировали» «убили»	«Проблема была решена»	В отношении домашних собак, мародеров, представителей территориальной обороны	Крайне негативно влияет на местное население
2	«Смерть укропам» «Тут уже Россия, забудьте Украину»	«Народ самостоятельно решит, как жить и кого выбирать»	В отношении вопроса, кто будет руководить – Украина или Россия.	Позволит сместить вектор ответственности с России на местное население и их способность принять ответственность на себя до определенного момента
3	«Что вы тут делаете?» «Что Вам нужно?»	Приехали с гуманитарной миссией, привезли продукты, так как Ваша власть Вас бросила. Где администрация? Где полиция?	Не нужно объяснять, что на Донбассе обстреливают людей и мы пришли решить этот вопрос. Местное население этого не воспринимает.	Ответ вопросом на вопрос, заставляет сместить вектор ответа на вопрос к самому оппоненту.
4	«Почему Вы с оружием?» «Мы боимся»	Не бойтесь, мы временно замешаем полицию, которая сбежала. На улицах мародеры и преступники, которых выпустил Зеленский выдав им оружие. (Только в Киеве роздано кому попало 25 000 автоматов)	Не упоминаем слова «война». На вопрос о войне не отвечаем. Отвечаем на вопрос на который у нас есть ответ – о том, что администрация и полиция сбежала.	Главная задача посеять в голове людей мысль о том, что власть в Украине слабая и их бросили без продуктов, пенсий и зарплат.
5	«У нас нет электричества, это вы разбомбили ЛЭП и подстанции»	Возможно, но вы подумайте, мы живем, как и вы без света, бомбили бы мы сами себе ЛЭП и подстанции? А вот, что реально было, так это	Смещаем вектор ответственности на украинскую власть, сбежавшую и бросившую людей на произвол судьбы	

Рис. 10. Аркуш 1-ї методички російських окупантів

		отступающие полиция и администрации подрывали подстанции и им выходит все равно на свое же население!		
		Вариант 2. Весь север Украины обесточили по приказу начальства из Киева.		
6	«Вы украинцы или русские?»	Мы и украинские и русские, но главное, что мы православные и делить нам нечего.	При вступлении в споры, приводим пример гейпарадов, раскол православия, продажу земли иностранцам, биологической лаборатории.	Да! Мы русские – во избежание конфронтации не уместно. 9 лет пропаганды приравнивали образ русского к образу захватчика. Образ православного - чистый.
7	Не обвиняем во всем «хохлов», «Украину».	Обвиняем марионеток Порошенко, Зеленского и их кукловодов США.	Первично, до формирования госаппарата и законодательной базы, мы будем вынуждены с понятиями «Украина», «украинец».	Вызывать конфликты по национальному признаку категорически не желательно.
8	«Мы пришли, теперь будет порядок», «мы наведем порядок»	«Мы временно поможем народу (местному населению) найти среди ваних людей (односельчан, горожан) тех, порядочных, добросовестных, кто хочет помочь своим согражданам и взять ответственность.	Необходимо, чтоб население брало ответственность за свой населенный пункт.	

Рис. 11. Аркуш 2-ї методички російських окупантів

бованих у місцевого населення плазмових телевізорів. (Рис. 12)

Навколишню територію росіяни нещадно засмічували упаковками й рештками вмісту своїх сухпайків.

Розгромлені приміщення та територія ще нещодавно успішного надсучасного виробництва мали гнітючий вигляд. «Вікналенд» – підприємство з виготовлення віконних профілів, власники якого змушені були виїхати 2014 р. з Донеччини у зв'язку з російською агресією¹⁸. Виробничі цехи із сучасним обладнанням частково вигоріли, сучасний великотонажний транспорт у дворі стояв посічений осколками, офісне приміщення з гуртожитками для працівників було сплюндроване окупантами та частково зруйноване ударами української артилерії. Експедиція музею обстежила всі п'ять поверхів будівлі.

З огляду на безлад, який залишили по собі окупанти, – вони сильно

зловживали алкоголем. Усюди були розкидані чоботи, «тельнікі» та інші фрагменти одягу російських десантників. Така кількість покинутих чобіт, імовірно, пояснюється їх непридатністю до експлуатації за призначенням. Із пляшок та інших предметів, до яких торкались окупанти, українські правоохоронці вже зняли відбитки пальців. (Рис. 13)

Найбільше вразили житлові приміщення гуртожитку. Сучасні та комфортні кімнати з душовими кабінками й туалетами було закидано пляшками, коробками від сухпайків та іншим сміттям. Ще однією особливістю побуту росіян на українському підприємстві стало задоволення фізіологічних потреб безпосередньо в коридорах і кімнатах будівлі.

Окремим видом проведення дозвілля для російських солдатів було «художнє оформлення» дверей. Майже кожні двері в гуртожитку підприєм-

Рис. 12. Одна із залишених російськими окупантами позицій у Димері (Фото Д. Хорошуна)

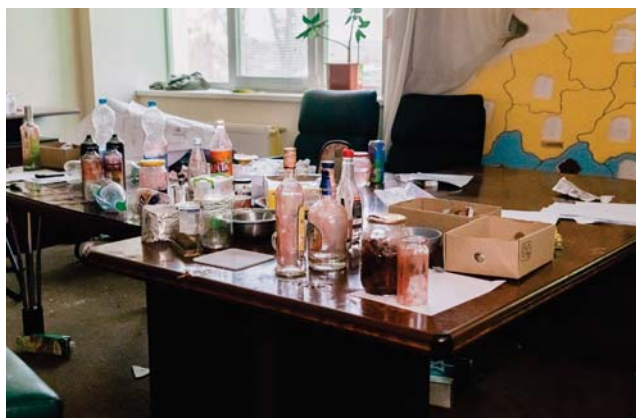

Рис. 13. Безлад, який залишили після себе окупанти (Фото Д. Хорошуна)

¹⁸ Орлова В. «З Гостомеля росіяни верталися злі як собаки»: мешканка Димера розповіла про життя в окупації [Електронний ресурс]: Інформаційне агентство УНІАН. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/novini-kijivshchini-meshkanka-dimera-rozpovila-pro-zhittya-v-okupaciji-novini-kiyeva-11781045.html> (дата звернення: 06.07.2023).

ства містили сліди їхньої творчості. За наявності транспортних можливостей можна було б забрати з десяток дверей із «креативними» написами та малюнками. Предмети, які укомплектували представники музею у приміщенні «Вікналенду», – це двері від імпровізованого моргу та двері з шифрами, одяг окупантів, закривавлені ноші, фірмовий календар підприємства з позначками окупантів тощо.

За спогадами місцевих мешканців, у одному з підвалів «Вікналенду» окупанти утримували й катували понад 20 людей. Зокрема й інженера з Козаровичів, якого допитували, намагаючись дізнатися про можливості відпущання води з р. Ірпін¹⁹.

Цього ж дня вдалося відвідати й с. Катюжанку. Спроба дослідити приміщення місцевої школи, де окупанти організували свій штаб, не вдалася.

Попередньо зателефонувавши директору освітнього закладу Миколі Ми-

китчику, музейники зрозуміли, що того дня (напередодні Великодня) він не схильний сприяти музейній експедиції. Двері школи виявилися зачиненими. Під час окупації селища у приміщенні школи окупанти обладнали командний пункт, у підвалі проводили допити. У другій половині березня сюди прилітав командувач військами Східного військового округу рф Олександр Чайко, щоб вручити бойові нагороди «військовослужбовцям, які відзначилися під час проведення спеціальної військової операції»²⁰.

Учасники експедиції обстежили шкільне подвір'я, де окупанти облаштували численні окопи, заглиблення для техніки й вертолітний майданчик. У одному з окопів було виявлено кінські вудила 16–17 ст. **(Рис. 14)**

На зворотному шляху до музею було демонтовано пошкоджену табличку з дамби в с. Козаровичах, підрив якої врятував Київ. **(Рис. 15)**

Рис. 14. Кінські вудила 16–17 ст., виявлені в одному з окопів окупантів (Фото Д. Хорошуна)

Рис. 15. Табличка з дамби в с. Козаровичах (Фото Д. Хорошуна)

¹⁹ Орлова В. «З Гостомеля росіяни верталися злі як собаки»: мешканка Димера розповіла про життя в окупації [Електронний ресурс]: Інформаційне агентство УНІАН. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/novini-kijivshchini-meshkanka-dimera-rozpovila-pro-zhittya-v-okupaciji-novini-kiyeva-11781045.html> (дата звернення: 06.07.2023).

²⁰ Дуляба Н. рф нагородила «за відвагу» військових, що окопалися на території школи на Київщині // Львівський портал. – 24.03.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://portal.lviv.ua/news/2022/03/24/rf-nahorodyla-za-vidvahu-vijskovykh-shcho-okopalysia-na-terytorii-shkoly-na-kijivshchini-skhemy> (дата звернення: 06.07.2023).

Рис. 16. Саморобні прапори з-під мосту через р. Ірпінь у експозиції виставки «Навала. Київський постріл»
(Фото авторів)

4 травня музейна експедиція вирушила через м. Ірпінь та м. Бучу до м. Бородянки. До музейників приєдналися волонтери Данило Алфер'єв та Олег Грабовський.

Цього разу шлях до м. Ірпеня був значно коротшим і пролягав через київський масив Новобіличі тимчасово відновленим аварійним мостом через р. Ірпінь. Зруйнований міст став першою зупинкою. Під мостом була евакуаційна стежка, якою мирні мешканці виходили з окупації. Тут музейники виявили імпровізовані білі прапори, зроблені нашвидкуруч із підручних засобів, які люди використовували, проходячи цією «дорогою життя». (Рис. 16)

У Бучі спалену російську бронетехніку з вул. Вокзальної вже вивезли на звалище. Перед експедицією стояло завдання – знайти елемент російської бронетехніки з маркуванням «V». На звалищі було виявлено такий фрагмент. (Рис. 17)

Рис. 18. Капот від автомобіля «Део Ланос» із м. Ірпеня в експозиції виставки «Навала. Київський постріл»
(Фото авторів)

Рис. 17. Фрагмент російської бронетехніки з літерою «V» (Фото авторів)

Рис. 19. Одна з розстріляних окупантами автівок на звалищі у Бучі (Фото авторів)

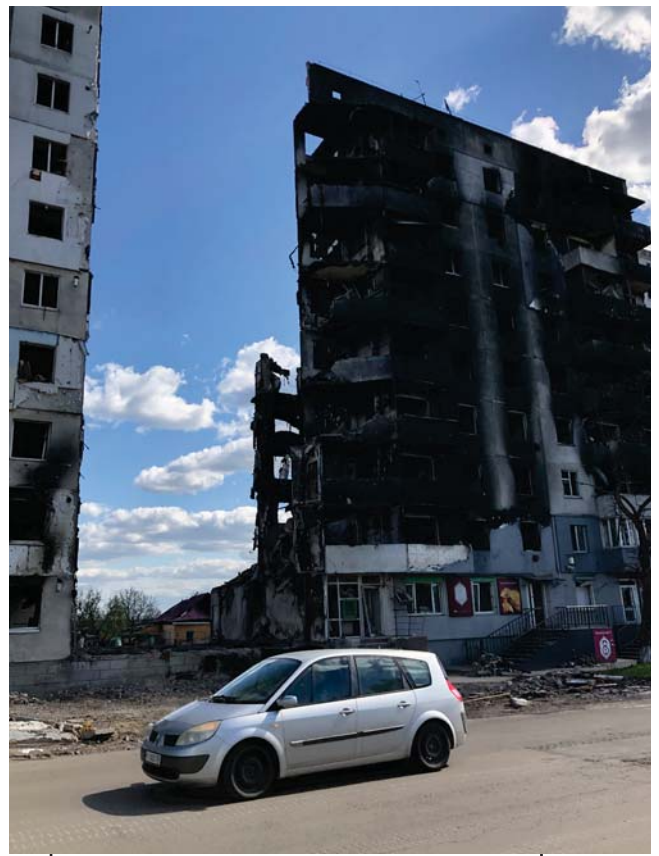

Рис. 20. Один зі зруйнованих будинків у Бородянці (Фото авторів)

Музейників вразила велика кількість цивільних авто на звалищі. Більшість машин мали отвори від куль, що свідчить про навмисні вбивства цивільних окупантами. Деякі автомобілі були розчавлені бронетехнікою росіян. Музейна колекція поповнилася капотом від знищеного авто «Део Ланос», привласненого окупантами, з літерою «V». **(Рис. 18)**

На звалищі був також автомобіль «Рено», що належав мирній мешканці, колишній біженці з Донбасу, якій стя-

ло голову пострілами російських окупантів²¹. **(Рис. 19)**

Далі шлях пролягав до Бородянки. Тут експедицію зустрів представник громади, підприємець Максим Камінський²². Руйнування в містечку внаслідок російського бомбардування були жахливими. Фотографії знищених панельних багатоповерхівок у центрі облетіли увесь світ. **(Рис. 20)** Бородянка, на відміну від Ірпеня та Бучі, не скидалася на надто заможне місто.

²¹ Різня в Бучі: машину прошило кулями, ніби вона паперова, жінці відірвало голову // Інтернет-видання «Субота». – 06.05.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://subota.online/riznia-v-buchi-mashynu-proshylo-kuliamy-niby-vona-paperova-zhintsi-vidirvalo-holovu-foto-21/> (дата звернення: 06.07.2023).

²² Руденко Є., Сарахман Е. Місце сили. Велика історія маленької Бородянки та нові символи непере-можної України // Українська правда. – 15.05.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/7/7410266/> (дата звернення: 06.07.2023).

З допомогою Максима вдалося обстежити позиції кадірівців біля с. Берестянки. (Рис. 21, 22)

Слід визнати, що ці позиції були значно впорядкованіші й облаштованіші, ніж у росіян, мали обладнані туалети, сміттєві ями, душові кабінки, місця для прийому їжі. У бліндажах та на території виявилось значно менше пляшок з-під алкоголю. Позиції частково знищила українська артилерія. Тут музейникам вдалося вилучити кришку моторно-трансмійного відділення від самохідної гаубиці «Акація» з літерою «V»²³. (Рис. 23, 24)

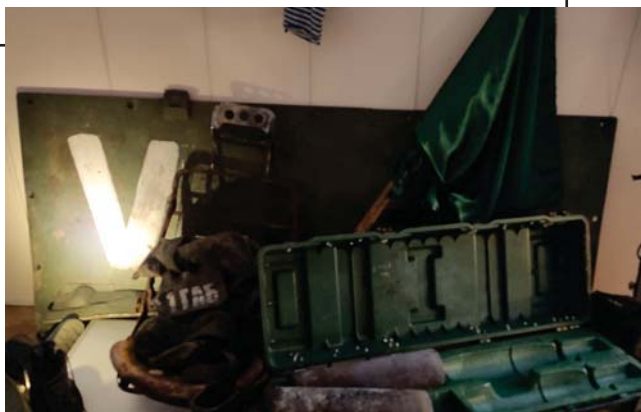
У Бородянці експедиція обстежила дитячий садок, де базувався російський окупаційний штаб. Тут музейники вилучили дерев'яну конструкцію з позначенням сторін світу, призначення якої спочатку встановити не вдалося. Згодом під час однієї з екскурсій виставкою українські військові розповіли, що такі позначення на різних поверхнях окупанти робили для орієнтування на місцевості. Російські військовослужбовці не використовують систему глобального позиціонування GPS, а російська система ГЛОНАСС має проблеми з точністю визначення координат та періодичні

Рис. 21, 22. Позиції кадірівців біля с. Берестянки (Фото авторів)

Рис. 23, 24. Кришка моторно-трансмійного відділення від самохідної гаубиці «Акація» з літерою «V» (Фото авторів)

²³ Алешин Н., Сергеев В. Самоходная гаубица [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://armor.kiev.ua/Tanks/Modern/SU152/su152.php> (дата звернення: 06.07.2023).

збої в роботі. Для орієнтування на місцевості окупанти часто використовували старі радянські карти та атласи. На території підприємства «Вікналенд», де розміщувався штаб окупантів, серед купи сміття та недоїдків було знайдено атлас автомобільних шляхів СРСР, виданий у 1970-х. (Рис. 25)

Матеріали, зібрані під час експедиції, стали основою виставки «Навала. Київський постріл», присвяченої героїчній обороні української столиці, яка відкрилася 29 травня 2022 р. до Дня Києва. Це була перша виставка в Національному музеї історії України, відкрита після повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Під час її презентації командир 72-ї бригади імені Чорних Запорозжців полковник Олександр Вдовиченко так описав початок оборони столиці: «24, 25, 26 лютого в Києві відчувався присмак хаосу, страху, ніхто не знав, що буде далі. Потім все це переросло в нелюдський опір. Все, що є краще в Україні, стало на оборону нашої столиці. Кращі із кращих. І Збройні сили, і підрозділи територіальної оборони, і Нацгвардія, і просто самооборона кожного міста, яка встигла організуватися, – усі робили свій внесок у перемогу. Як і цивільні люди, які дава-

ли інформацію про переміщення колон техніки. Ми всі були разом, усі трималися, як один кулак. Тому й вистояли»²⁴.

Символом та центральним експонатом виставки «Навала. Київський постріл» став предмет, зображений на давньому гербі Києва, – арбалет, що означав готовність киян чинити збройний опір і захищати місто. Як і упродовж сотень років, Київ протистояв величезній ворожій навалі. Цього разу столиця встояла завдяки мужності та єдності захисників і захисниць та жертвності мешканців Київщини. Півколом у виставковій залі розташовані інсталяції, що імітують захоплені й понівечені будинки Київщини, у прозорих кубках «будинків» розміщені експонати, пов'язані з російськими окупантами: трофейні речі, передані до музею українськими військовими, документи російських офіцерів, надані фондом Сергія Припути, матеріали, зібрані під час музейної експедиції. Речі мирних мешканців і експонати, які ілюструють злочини російських загарбників, представлені в центрі зали. Привертають увагу пам'ятні таблички воїнам АТО з Алеї Героїв Приірпіння. Ці предмети були демонстративно розстріляні окупантами. Серед експонатів у центрі зали вражають

Рис. 25. (Фото авторів)

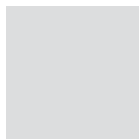

²⁴ Виставка про опір російській навалі на Київщині відкрилася в День Києва [Електронний ресурс]: НМІУ. – Режим доступу: <https://nmiu.org/novyny/2728-vystavka-pro-opir-rosiiskii-navali-na-kyivshchyni-vidkrylasia-v-den-kyieva> (дата звернення: 06.07.2023).

залишки родинного фотоальбому та дитячі іграшки – речі, виявлені на місці вщент зруйнованих багатоповерхівок у Бородянці.

Після відкриття виставки музей відновив повноцінну роботу для відвідувачів. Співробітники проводять вистав-

кою тематичні екскурсії, які мають значну популярність. Проєкт привертає увагу іноземних і вітчизняних ЗМІ, неодноразово експонати та інсталяції виставки «Навала. Київський постріл» фігурували в сюжетах різних телеканалів.

Алешин Н., Сергеев В. Самоходная гаубица [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://armor.kiev.ua/Tanks/Modern/SU152/su152.php> (дата звернення: 06.07.2023).

Виставка про опір російській навалі на Київщині відкрилася в День Києва [Електронний ресурс]: НМІУ. – Режим доступу: <https://nmiu.org/novyny/2728-vystavka-pro-opir-rosiiskii-navali-na-kyivshchyni-vidkrylasia-v-den-kyieva> (дата звернення: 06.07.2023).

Виставку «Революція гідності: шлях боротьби» можна оглянути з 21 листопада [Електронний ресурс]: НМІУ. – Режим доступу: <https://nmiu.org/anonsy-museum/1009-vystavka-revoliutsiia-hidnosti-shliakh-borotby-mozhna-ohlianuty-z-21-lystopada> (дата звернення: 06.07.2023).

Дуляба Н. рф нагородила «за відвагу» військових, що окопалися на території школи на Київщині // Львівський портал. – 24.03.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://portal.lviv.ua/news/2022/03/24/rf-nahorodyla-za-vidvahu-vijskovykh-shcho-okopalysia-na-terytorii-shkoly-na-kyivshchyni-skhemy> (дата звернення: 06.07.2023).

Екснардеп Парасюк – воїн ЗСУ, про бій під Стояною: «Сліду від екіпажу навіть нема, тільки якась нога» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=kZt9wHGTGN4> (дата звернення: 06.07.2023).

Експонати війни – музейні артефакти вже збирають по Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=TK5ydX_VJo&t=243s (дата звернення: 06.07.2023).

Кириленко О., Ларін Д. Треба було бачити, як «Піони» вагою 47 тонн своїм ходом рухались по проспекту Перемоги – комбриг 43 бригади Олег Шевчук // Українська правда. – 22.02.2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/02/22/7390363/> (дата звернення: 06.07.2023).

Кізілова С. Буча після важких боїв: спалені ворожі колони, пошкоджені хати. Є втрати // Українська правда. – 28.02.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/28/7326868/> (дата звернення: 06.07.2023).

Корпусенко В. Зрівняли із землею: як нині виглядає головна вулиця Бучі після масштабних боїв // Вечірній Київ. – 06.04.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/64465/> (дата звернення: 06.07.2023).

Кушнерик Т. На Київщині знайдена методичка окупантів: ворогам радили називатися «православними» // Главком. – 26.05.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-05-27/myi-navedem-poryadok-v-set-popala-metodichka-okkupantov-po-obscheniyu-s-mirnyimi-ukraintsami/270155> (дата звернення: 06.07.2023).

М. Буча. Ліквідована колона російських окупантів. Техніка із літерою V – добре горить! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=llGxQuC9vDI> (дата звернення: 06.07.2023).

Ми наведемо лад: до мережі потрапила методичка окупантів зі спілкуванням з мирними українцями // Апостроф. – 27.05.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-05-27/myi-navedem-poryadok-v-set-popala-metodichka-okkupantov-po-obscheniyu-s-mirnyimi-ukraintsami/270155> (дата звернення: 06.07.2023).

Міноборони: Ірпінь, Буча, Гостомель та вся Київська область – звільнені від загарбника. Однак громадянам повертатися ще зарано [Електронний ресурс]: Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/minoboroni-irpin-bucha-gostomel-ta-vsya-kiyivska-oblast-zvilneni-vid-zagarbnika-odnak-gromadyanam-povertatisya-shche-zarano> (дата звернення: 06.07.2023).

НМІУ. – Фонди. – Зброя та військове спорядження. – Інв. № 3-1998.

НМІУ. – Фонди. – Зброя та військове спорядження. – Інв. № 3-1999.

Орлова В. «З Гостомеля росіяни верталися злі як собаки»: мешканка Димера розповіла про життя в окупації [Електронний ресурс]: Інформаційне агентство УНІАН. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/war/novini-kijivshchini-meshkanka-dimera-rozpovila-pro-zhittya-v-okupaciji-novini-kiyeva-11781045.html> (дата звернення: 06.07.2023).

Попельницька О. О. М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею історії України // Український історичний журнал. – № 2. – Київ, 2008. – С. 100–118.

Різня в Бучі: машину прошило кулями, ніби вона паперова, жінці відірвало голову // Інтернет-видання «Субота». – 06.05.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://subota.online/riznia-v-buchi-mashynu-proshylo-kuliyamy-niby-vona-paperova-zhintsi-vidirvalo-holovu-foto-21/> (дата звернення: 06.07.2023).

Романенко В. Російського командира судитимуть за розстріл колони в Ірпені [Електронний ресурс]: Українська правда. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/11/7397386/> (дата звернення: 06.07.2023).

Руденко Є., Сарахман Е. Місце сили. Велика історія маленької Бородянки та нові символи непереможної України // Українська правда. – 15.05.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/7/7410266/> (дата звернення: 06.07.2023).

Руденко Є., Сарахман Е. Краще потоп у хаті, ніж москаль. Як підрив дамби і затоплення села Демидів зірвали наступ росіян на Київ // Українська правда. – 10.04.2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/10/7345180/> (дата звернення: 06.07.2023).

Савчук М. І., Сорокіна С. А., Завальна О. М., Радієвська Т. М. Фондова робота Державного історичного музею в м. Києві (1943–1950) // Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць. – Число 6. – Київ, 2020. – С. 249–277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/408/369> (дата звернення: 06.07.2023).

Центральний будинок культури міста Ірпін. 1954 [Електронний ресурс]: Міністерство культури та інформаційної політики України. – Режим доступу: <https://restore.mkip.gov.ua/objects/czentralnyj-budynok-kultury-mista-irpin> (дата звернення: 06.07.2023).

Черкасець О. През шаблі маєм права! У Києві відкрили виставку історії Української зброї // Україна молода. – Вип. 27. – 05.07.2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/196/173892> (дата звернення: 06.07.2023).

Щербаківський В. М., Щербаківський Д. М. Українське мистецтво: у 2-х томах із додатками / Передм. І. О. Ходак; предм.-геогр. покажч. В. М. Слободяна; упорядн. О. О. Савчук. – Харків, 2015. – 472 с.

Civillizations of Ukraine. From Trypillian Culture, Skythian Gold to Maidan. Exhibition catalogue. – Vilnius, 2020. – 144 p.